

TEKNOLOGIYA FANIDA “NAQQOSHLIK SAN’ATI TARIXI VA UNING O’QITISHDAGI AHAMIYATI” MAVZUSINI O’QITISH METODLARI

ADPI, “Fizika va texnologik ta’lim”

kafedra o’qituvchisi V/B dotsent

Mamajonova Gulzura Abdurashitovna

Odilova Umidaxon Alisher qizi

Andijon davlat pedagogika instituti talabasi

Mamajonova Umidaxon Ne’matjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola o`zbek milliy hunarmandchilik turlaridan biri – naqqoshlik san`atiga bag`ishlanadi. Farg`ona naqqoshlik maktabining rivojlanish tarixi hamda o`ziga xos jihatlari bilan tanishish asnosida ushbu hunarmandchilik turining bizga noma`lum bo`lgan jihatlari o`zimiz uchun kashf etishdan iboratdir.

Kalit so`zlar: naqqoshlik san`ati, paleolit davri, amaliy bezak, xalq hunarmandchiligi, ibtidoi jamoa, naqsh bezaklari, Farg`ona maktabi, Qo`qon ustalari.

Annotation: This article is dedicated to one of the Uzbek national handicrafts, the art of painting. It is to discover for ourselves the unknown aspects of this craft while getting acquainted with the history of the development of the Fergana painting school and its specific aspects

Key words: art of painting, Paleolithic period, practical decoration, folk crafts, primitive community, pattern decoration, Fergana school, Kokan masters..

O`zbek xalqining ko`p asrlik tarixida xalq amaliy san`ati madaniy merosimizning asosiy qismini tashkil qilib kelgan. Inson qo`l mehnati mahsulining san`at darajasiga ko`tarilib, hozirgacha o`z qiymatini yo`qotmagan o`zbek xalq amaliy san`ati turlari go`zalligi va betakrorligi bilan jahonga mashhurdir.

Taraqqiyot bosqichi haqida fikr yuritar ekanmiz o`zbek amaliy san`atining kelib chiqishi insoniyatning ibtidoiy jamoa davri hayotiga borib taqalishining guvohi bo`lamiz. O`zbekiston hududida olib borilgan arxeologik qazishlar natijasida topilgan yodgorliklardan olingan ma`lumotlarga ko`ra insonning jismga badiiy ishlov berish usulida buyum yaratish faoliyati tosh asridayoq boshlanib, asrlar osha hozirgacha davom etib kelmoqda[1]. Ibtidoiy jamoa tuzumidan bizgacha yetib kelgan ashyoviy dalillarni mehnat va ov qurollari, uy – anjom va bezakli buyumlar, odamlar yashagan manzil qoldiqlarida ko`ramiz. Qazishlar natijasida tuproq ostidan chiqqan topilmalar xususan odam va hayvonlar jasadining qoldiqlari, g`or va yerto`la devorlariga chizilgan sur`at va bo`rtma tasvirlar ibtidoiy jamoa davri tarixini o`rganishning muhim manbai hisoblanadi. Paleolit davrida amaliy – dekorativ san`at namunalari ham keng tarqala boshladi[2]. Buyumlarni naqsh bilan bezashga, turli taqinchoqlarga tumorlarga

ehtiyoj paydo bo'lganligi arxeologlar tomonidan topilgan ashyoviy buyumlarda namoyon bo'lmoqda. Qadimdan uy-ro'zg'or buyumlariga bo'yoqlar bilan ajoyib naqshlar ishlanib kelingan. Hozirda bu naqqoshlik san'ati deb yuritiladi.

Naqqoshlik san'ati xalq amaliy bezak san'atining mukammal va mustaqil turlaridan biri bo'lib barcha amaliy san'at turlarining tarkibiy qismi hisoblanadi. Naqqosh usta qog'ozga yoki matoga naqsh mujassamotini yoki naqsh taqsimini chizib oladi (ayniqsa, girih va islomiy kabi murakkab naqshlarda), taxta, andoza tayyorlaydi. Amaliy san'at ustalari 2 xil usulda bezak yaratadilar: naqqoshlar tayyorlagan taxta, andoza yordamida hamda naqsh (gul), to'g'ridan-to'g'ri bezash jarayonida ustalar tasavvurining mahsuli sifatida yaratiladi. Naqqoshlikda naqsh, bezakni malakali naqqosh ustalar chizib beradilar, bunday naqshlarni me'morlik, gilamchilik, kashtado'zlik, kandakorlik va boshqa xillardagi naqsh mujassamotlarida birday uchratish mumkin. Naqsh yaratish ustadan did, mahoratdan tashqari qunt, uzoq mashq-malaka talab qiladi. Naqqoshlar o'tmishda xalq ustalarining eng bilimdon, iste'dodli qismini tashkil etgan, ular ustozlarda turli fanlardan ta'lim olgan, turli fanlarni (adabiyot, musiqa, tarix, kimyo, matematika) yaxshi bilgan.

O'rta Osiyo hududidagi me'moriy yodgorliklar, arxeologik qazilmalar naqqoshlikning bu yerda qadimdan rivojlanganligini ko'rsatadi. Amaliy bezak san'ati turlari (kulollik, miskarlik, zargarlik, gilamchilik, kashtado'zlik, kandakorlik va boshqalar) hamda me'morlikning taraqqiyoti naqqoshlikning ham rivojini taqozo etdi. Qo'yqirilganqal'a, Tuproqqal'a, Ko'hna Urganch, qadimgi Termiz, Ayritom, Bolaliktepa, Varaxsha, Afrosiyob va boshqa joylardan topilgan turli xil uslubdagi naqsh namunalarining jozibadorligi ajdodlarning yuksak madaniyatidan darak beradi. Naqqoshlik, ayniqsa, o'rta asrlarda (9-12, 14-15, 18-19-asrlar) da keng tarqaldi. Kitobat san'atida qo'lyozmalarni mo'jiz asarlar bilan bezashda naqqoshlik hamda musavvirlik asosiy o'rin tutadi; me'morlikda naqshlarni qo'llash, ayniqsa, taraqqiy etib, o'z qonun-qoidalari hamda uslublari, o'ziga xos ranglarning uyg'unligiga va mustaqil mujassamotlariga ega bo'lgan.

O'zbekistonning turli viloyatlaridagi me'moriy yodgorliklar, idish, buyum, mehnat qurollaridagi naqshlarda umumiylik ko'zga tashlansa-da, Buxoro, Xiva, Farg'ona, Toshkent va boshqa joylarda shu yerlarning o'ziga xos naqsh uslublari vujudga kelgan. Naqqoshlik avloddan-avlodga o'tgan, shogirdlar ustozlaridan o'rgangan naqsh namunalarini iste'dodlari darajasida boyitib borganlar va naqqoshlikni rivojlantirganlar. O'zbekiston hududi (turli mintaqalari)da o'ziga xos bo'lgan naqqoshlik maktablari shakllangan. Shunga ko'ra, Xorazm, Buxoro, Samarqand, Farg'ona vodiysi, Toshkent naqqoshligi ayrim o'ziga xos xususiyatlari bilan bir-biridan farqlanadi. 20-asr o'rtalaridan naqqoshlik-bezak mujassamotlariga tasvirlar (me'moriy obi-dalar, kishilar portretlari va boshqalar) ham kiritila boshlandi. Jumladan, kandakori buyumlar bezagida me'moriy obidalar, chinni buyumlar bezagida

esa atoqli kishilarning portretlari va boshqal shu kabilar o'z ifodasini topdi. O'rta Osiyo xalqlarining milliy hunarmandchiligi va bezak san'ati orasida naqqoshlik o'zining nafis shakllari, rangin tovlanishi hamda ramziy ma'nolarga boyligi bilan qadimdan keng rivojlanib kelmoqda. Ma'lumki vatanimizning ko'rkiga ko'rk qo'shib turgan Samarqand, Buxoro, Toshkent, Xorazm kabi markaziy shaharlardagi ko'hna obidalar bezak san'ati turlari ganchkorlik, yog'och o'ymakorligi, sangtaroshlik, naqqoshlik, koshinkorlik namunalari bilan o'ziga xos ravishda bezatilgan[3]. Ulardagi betakror naqsh bezaklarini kuzatar ekanmiz, ijodkor bo'yoqlar orqali shakllarni qanchalar nafis ifodalay olganidan hayratga tushamiz. Shuningdek, tarixiy Baktriyo, Sug'd, Xorazm, Shosh kabi hududlardan topilgan bezakli ashyolarning o'ta qadimiyligi ham, insoniyatning go'zallik olamiga qanchalar intilib yashaganligidan dalolat beradi. Tarixdan har bir davr naqqoshlik san'atining rivojiga o'zining salmoqli hissasini qo'shib, uning yanada rivojlanib, taraqqiy etishiga zamin yaratib kelgan. Taraqqiy etayotgan naqqoshlik maktablaridan biri bo'lgan Farg'ona naqqoshlik maktabining uslubi ko'p jihatdan tojik naqqoshlik namunalari o'xshab ketadi. Naqsh kompozitsiyalarida ortiqcha shakl yosovchilarisiz, zamin bo'shliqlari islamiy gul va novda shakllari bilan mohirona to'ldiriladi. Farg'ona maktabiga xos har bir naqsh kompozitsiya to'qroq, yonma yon ranglarni qarama-qarshi (kontrast) qo'yilishi naqshga ulug'vorlik bag'ishlaydi. Naqshdagi gul va barg elementlariga ko'proq yedirma uslubida pardozi beriladi. Farg'ona naqqoshlik maktabi faoliyatida Qo'qonlik naqqosh ustalarining aytarli o'z o'rnini bor. Ular Norqo'zi Nurmatov, hamda ularning shogirdlari bu maktabda samarali ijod qilishgan. Najmiddinov Haydar, Norqo'ziyev Saidmahmud, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan san'at arbobi Saidahmad Mahmudov, Alinazar Qori Husayinov Madaminxon kabi ustalar Farg'ona Naqqoshlik maktabi namoyondalari hisoblanadi[4]. Ahmad al-Farg'oniy majmuasi, Burxoniddin Marg'inoniy maqbarasi, Xo'ja Amin maqbarasi, Mullo Bozor Oxund maqbarasi kabi qadomjolarni qayta qurish ta'mirlash ishlarida Farg'ona naqqoshlik maktabining qo'li gul ustalari faol qatnashdilar.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, maktab dars mashg'ulotlarining rejasiga xalq hunarmandchiligi, xalq amaliy bezak san'atining kelib chiqishi va uning rivojlanish tarixi, xalq amaliy san'ati turlari haqida ham tushunchalarni kiritilishi yosh avlodning amaliy san'atga bo'lgan qiziqishlarini uyg'otishda muhim o'rinda turadi. Naqqoshlik san'at sohasiga doir to'garak mashg'ulotlarini tashkil qilishning afzalligi shundaki, talabalarda mustaqil kompozitsiyalar tuzishni o'rganishlarida asosiy omillardan biri hisoblanadi. Iqtidorlarni yuzaga chiqarish uchun tasviriy va amaliy san'atga doir turli mavzulardagi tanlovlarning joriy qilinishi shular jumlasidandir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qosimov Q. Naqqoshlik – T.: O'qituvchi. 1990.

2. Nig`monov B.V, Ermatov A.B. Naqshi nigoralari, TOSHKENT – 2010 y
3. “Muzey prikladnogo iskusstva Uzbekistana”. Tashkent. 2012.
4. “Istoriya isskustv Uzbekistana”. Iskustvo. G.A.Pugachenkova, L.I.Rempel.
- 5.”Naqqoshlik va yog’och o’ymakorligi san’ati”6-sentabr,2024-yil.
- 6.O’Zme.Birinchi jild.Toshkent,2000-yil.